

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่วิถีที่ยั่งยืน

Community-Based Tourism for the Sustainable Development

อัญชลี ศรีเกตุ

Unchalee Sriget

นักวิชาการอิสระ

Independent Researchers

Corresponding Author. Email: noofon_29@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่วิถีที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่สนับสนุนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจและพัฒนาชุมชนของตนเอง เพื่อเพิ่มความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ประสบผลสำเร็จคือ (1) ชุมชนต้องจัดการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานตามหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก รวมทั้งสร้างอัตลักษณ์ชุมชนของตนให้โดดเด่นและรักษาไว้ซึ่งความเป็นชุมชนท้องถิ่น (2) ชุมชนต้องจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวให้หลากหลายและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง (3) ผู้นำและคณะกรรมการชุมชนต้องสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะของชุมชน และ (4) ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวควรสร้างเครือข่ายภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการ; การท่องเที่ยว; ชุมชน

Abstract

This academic article presents the concepts of community-based tourism for the sustainable development in which local people enhance their involvement and participation in tourism planning, decision making and development in their areas, having positive impact on economic, social and environmental. The guidelines for successful community-based tourism management are; (1) Create a community identity and maintain locality. (2) Community should have organized a variety of tourism programs, and public relations of community tourism linked to nearby tourist attractions. (3) Local leaders and community committees have to support people participate in community activities. (4) Local leaders or tourism management committees should create networks within and outside community.

Keywords: management; Tourism; Community

บทนำ

การท่องเที่ยวไทยเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยมูลค่าการท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างต่อเนื่องและจัดอยู่ในลำดับต้น ๆ ของโลก เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์นั้นประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ “รายได้จากการท่องเที่ยวนับได้ว่าเป็นแหล่งรายได้หนึ่งที่สำคัญของประเทศ ส่งผลให้ภาครัฐให้ความสำคัญต่อภาคการท่องเที่ยวของประเทศ และจากกระแสนิยมการท่องเที่ยวในรูปแบบใกล้ชิดธรรมชาติและการใช้ชีวิตตามวิถีชุมชนดั้งเดิมที่มีเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้ภาครัฐมุ่งพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งหวังที่จะให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นแรงขับเคลื่อนที่จะทำให้เกิดการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้เศรษฐกิจฐานรากเติบโตและเป็นแรงผลักดันให้เศรษฐกิจของประเทศไทยเติบโตตามไปได้อย่างยั่งยืน”

จากรายงานการสำรวจการท่องเที่ยวในประเทศไทย ปี 2562 สะท้อนให้เห็นว่า ในปัจจุบันการท่องเที่ยวตามรอยวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งการท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องรวมทั้งมีวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ อาหารที่หลากหลาย และไมตรีจิตของคนไทยที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นดินแดนแห่งรอยยิ้ม โดยความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และธรรมชาติอันได้สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือน ทำให้ภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงในระดับโลก (พิมพ์ลภัส พงศกรรังศิลป์, 2547) โดยข้อมูลในปี พ.ศ. 2560 ระบุว่ารายได้จากการจับจ่ายของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีมูลค่าคิดเป็นร้อยละ 18.25 ของ GDP ประเทศไทย และคาดว่าจะเพิ่มความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ เมื่อพิจารณาตำแหน่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยในระดับโลก UNWTO ระบุว่าในปี พ.ศ. 2560 ประเทศไทยติดอันดับ 4 ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างประเทศมากที่สุดในโลก(ยุทธศักดิ์ สุภสร, 2563) โดยข้อมูลในปี พ.ศ. 2561 มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาประเทศไทยถึง 38.27 ล้านคน เป็นการสร้างรายได้แก่ประเทศมากกว่า 2 ล้านล้านบาทคิดเป็นร้อยละ 19.13 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ทั้งนี้รายได้จากการท่องเที่ยวสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจกระจายไปใน 12 สาขาที่เกี่ยวข้องก่อให้เกิดการจ้างงาน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2562) รายได้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว ส่งผลให้ภาครัฐให้ความสำคัญต่อการนำร่องเที่ยวของประเทศ เพื่อให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยังคงเป็นฟันเฟืองหลักในการช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ และสร้างอาชีพ พัฒนารายได้ให้คนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ปัจจุบันรูปแบบการท่องเที่ยวมีความหลากหลายมากขึ้น จากกระแสความนิยมท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยนักท่องเที่ยวมุ่งเน้น

การแสวงหาประสบการณ์ใหม่ ๆ จากการท่องเที่ยวเน้นความใกล้ชิดธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชนแบบดั้งเดิม ทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนเพิ่มมากขึ้นในทุกภูมิภาคของประเทศ

จึงเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกหนึ่ง และยังเป็นหนึ่งในการท่องเที่ยวแบบนิยามท้องถิ่นที่กำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบวิถีชีวิตแบบธรรมชาติ อนุรักษ์ และประเพณีพื้นบ้าน ของคนยุคใหม่ เนื่องด้วยเป็นเรื่องของการติดต่อกันระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าของบ้าน ในลักษณะโฮมสเตย์ ให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสการใช้ชีวิตกับคนในชุมชน ธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทนักท่องเที่ยวได้เดินทางไปในพื้นที่และเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนพื้นถิ่น เป็นการเปิดโอกาสให้เห็นลักษณะความเป็นท้องถิ่นของเราเอง ซึ่งหากมีการเดินทางท่องเที่ยวแบบนี้มากขึ้น โดยเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงท้องถิ่นได้อย่างสร้างสรรค์ เรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบ Staycation ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้น เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สำรวจท้องถิ่นที่คุ้นเคยที่สุดแต่อาจจะรู้จักน้อย (โตมร ศุขปรีชา, 2559) ซึ่งมีลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ เป็นรูปแบบของการบริการท่องเที่ยวโดยคนในท้องถิ่นในชุมชนนั้น มีการใช้สินค้าในท้องถิ่นและเป็นการสื่อสารแบบพื้นภาษา ภาษาพื้นเมือง และซึมซับด้วยวัฒนธรรม ประเพณี และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางเองบนพื้นฐานที่ทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ซึ่งฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้แก่ ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนเป็นต้นทุน และปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินงาน โดยจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพ และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยว สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้อย่างมีระบบการทำงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งเน้นความยั่งยืนเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นและฐานทรัพยากรชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นการท่องเที่ยวอีกทางเลือกหนึ่งที่ชุมชนจะได้รับประโยชน์อย่างมาก อีกทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้วยเช่นกัน โดยการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จะช่วยกระจายรายได้ลงสู่ประชาชนในระดับรากหญ้าแล้ว ยังช่วยส่งเสริมการพัฒนาคนในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของถิ่นอาศัย ภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างรายได้อย่างทั่วถึง เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และสำนึกรักบ้านเกิด โดยที่ชุมชนจะเป็นผู้จัดการดูแล ในขณะที่เดียวกันการนำเสนอวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติแก่นักท่องเที่ยว ส่งผลให้คนในชุมชนรู้จักอนุรักษ์ รู้สึกหวงแหนในทรัพยากรและวัฒนธรรมไม่ให้อาณาภัยตามกาลเวลานำไปสู่ความยั่งยืนของความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ธรรมชาติและการท่องเที่ยว โดยประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับนั้น คือ ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหา

หรือความต้องการของชุมชนบางอย่าง ไม่ใช่เพียงความต้องการด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญส่วนใหญ่หากต้องการการแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนนั้นก็จะมีแนวทางจัดการสิ่งแวดล้อมโดยทางอ้อม หรืออาจเป็นการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของชาติและท้องถิ่นให้ยั่งยืนต่อไป ดังนั้น สิ่งสำคัญก็คือสิ่งที่เป้าหมายกับชุมชนมุ่งไปที่การพัฒนาการจัดการมากกว่าประโยชน์ในเรื่องรายได้ ซึ่งการสร้างงานและรายได้เป็นผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนและท้องถิ่น ภายหลังที่ชุมชนได้มีการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมแล้ว (สุดถนอม ดันเจริญ, 2559)

ในปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มและกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนท้องถิ่น จึงจัดให้มีหน่วยงานขึ้นมาบริหารจัดการและสนับสนุนในหลายรูปแบบ การผลักดันนโยบายการท่องเที่ยวนั้น ไม่เฉพาะแต่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเท่านั้น หน่วยงานทางวิชาการก็ทุ่มเททรัพยากรเข้าช่วยด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามการจะพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่นนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น แต่สิ่งที่ทำให้ชุมชนไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวก็คือ ชุมชนไม่เข้าใจอย่างแท้จริงว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อประโยชน์ใด ได้อะไร เพื่ออะไร ตนเองอยู่ส่วนไหนของการท่องเที่ยว และไม่รู้ว่าเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างไร สิ่งสำคัญที่สุดในการแก้ปัญหาคือ การพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นให้มีความรู้ และทักษะที่จำเป็นในการเข้ามามี ส่วนร่วมในการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการรู้ถึงข้อดีและข้อเสียของการท่องเที่ยว การบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน และการเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรท้องถิ่น รวมถึงการเป็นเจ้าของที่ดินให้ต้อนรับ การเล็งเห็นถึงโอกาสในการเชื่อมโยงชุมชนกับการท่องเที่ยว เป็นต้น โดยที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมบนพื้นฐานของความเป็นชุมชน มีการกำหนดทิศทางโดยชุมชนการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน ชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนได้ด้วยตนเอง โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน ทั้งนี้ในความท้าทายนี้ต้องมีการให้ความรู้ และให้คนในชุมชนได้เห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับ เพื่อจะได้เป็นพลังผลักดันในการพัฒนาชุมชน สร้างความร่วมมือร่วมใจกันในชุมชน และยังสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ทำให้คนชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

นอกจากนี้การท่องเที่ยวตามรอยวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนจะทำให้ชุมชนกลับมาได้รับความนิยมและเกิดรายได้จากการท่องเที่ยวหมุนเวียนในชุมชนเพิ่มขึ้นแล้วนั้น แต่ก็อาจสร้างผลกระทบด้านลบต่อชุมชนได้ด้วยเช่นกัน ด้วยเพราะแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวจะเป็นแรงดึงดูดให้นายทุนหรือผู้ประกอบการจากภายนอกเข้ามาลงทุนในชุมชนเพื่อที่จะแสวงหาผลประโยชน์ ซึ่งอาจจะไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชนเท่าที่ควร ประกอบกับชุมชนอาจจะยังไม่มีความรู้ด้านการบริหารจัดการ

การวางแผนเพื่อความยั่งยืน หรือแม้กระทั่งการปรับตัวต่าง ๆ ของชุมชนที่อาจจะไม่ทันตามสภาพเหตุการณ์ภายในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเช่น วิถีชีวิตดั้งเดิมอาจถูกกลืนหายไปตามผู้ที่เข้ามาใหม่จากการที่ผู้ประกอบการจากภายนอกที่ได้เข้ามาทดแทนผู้คนในชุมชนเดิมที่ย้ายออกไปอันอาจเกิดจากการขายที่ดินหรือปัญหาทรัพยากรของชุมชน เสื่อมโทรม การจัดการขยะ/ของเสียในชุมชนที่มีมากขึ้น เป็นต้น ทำให้ต่อมาเกิดการผลักดันให้การท่องเที่ยวในชุมชนเกิดขึ้น จากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเรียกว่า **“การท่องเที่ยวโดยชุมชน”** เพื่อให้เกิดการรักษาวิถีชีวิต แบบดั้งเดิมของชุมชนรวมถึงทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวชุมชนแบบเดิม

ซึ่งคนในชุมชนนั้นสามารถร่วมกันวางแผนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ โดยเริ่มต้นจากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนร่วมกันเพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน เอาสิ่งที่มีในชุมชนมาขายไม่ต้องหาสิ่งที่ไกล เน้นปลอดภัย สุขภาพ งานพื้นเมือง ท้องถิ่น และอย่าลอกเลียนหรือทำตามคนอื่น เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ขาย Story ขายในสิ่งที่ชุมชนมี ไม่ว่าจะเป็นความเป็นอยู่ วิถีชีวิต รวมไปถึงวัฒนธรรมของชุมชน เสนอแนวทางที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป โดยมีเกิดในชุมชน เป็นผู้แนะนำการท่องเที่ยวในชุมชน เชิงอนุรักษ์ และถือว่าการกระจายรายได้ให้ชุมชน จากนั้นปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ทันสมัย และเป็นที่น่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว สร้างความหลงและความรัก ให้รู้สึกอยากกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก และสิ่งสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนยั่งยืน คือ การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการท่องเที่ยว และทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้น (อัญชลี ศรีเกตุ และปิยะนุช เงินคล้าย, 2564)

เป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดกระบวนการ ทิศทาง และรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวนั้นๆ และมีส่วนได้ส่วนเสียที่เกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นโดยชุมชนนั้นมีจุดเด่นที่หลากหลาย ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต การอนุรักษ์สิ่งเดิมๆ ไว้ให้ชุมชนมรดกสืบทอดถึงอารยธรรมต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งมีการพัฒนารูปแบบเพื่อสร้างความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลาน ให้เกิดการรักบ้านเกิด อยากพัฒนาต่อยอดชุมชน และทำให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริงและดำเนินการโดยชุมชน โดยให้เกิดผลกระทบต่อบริเวณแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นน้อยที่สุด ตลอดจนชุมชนมีส่วนได้ประโยชน์จากการบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยมุ่งเน้นผลประโยชน์ของสมาชิกในชุมชนเป็นหลักอย่างยุติธรรม (อุษาวดี พลพิพัฒน์, 2545)

หลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และ วัฒนธรรมกำหนดทิศทางโดยชุมชนนั้น จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของสิทธิ์ในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิด

การเรียนรู้แก่ผู้มาเยือนถึงหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะที่ชุมชนเป็นเจ้าของ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการกำหนดทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งจะช่วยให้ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเองและยกระดับคุณภาพชีวิต ก่อให้เกิดความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม รวมถึงการเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และการเข้าถึงวัฒนธรรม ประเพณี การดำรงอยู่ของชุมชน นอกจากนั้นยังทำให้เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนในท้องถิ่น และมีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน ชุมชนก็จะนำอยู่มีการพัฒนาโดยสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2559) ได้อธิบายหลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชน อยู่ 4 ด้าน คือ 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ดังนั้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นสิ่งที่เสริมพลังทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ช่วยสร้างความภาคภูมิใจให้กับเจ้าของภูมิปัญญาและชุมชน รวมทั้งการดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากสิ่งที่อยู่ในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน 2) ด้านองค์การชุมชน ชุมชนมีระบบสังคมที่มีเข้มแข็งและเข้าใจกัน มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และมีทักษะในเรื่องต่าง ๆ ที่หลากหลาย โดยมีความยินดีที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน เพื่อสามารถเข้าใจและนำไปพัฒนาต่อยอด เพื่อถ่ายทอดให้นักท่องเที่ยวมีความเข้าใจวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงทำให้ชุมชนรู้สึกหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นรากเหง้าของตนเอง ตลอดจนรู้สึกเป็นเจ้าของ และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน 3) ด้านการจัดการ เป็นการวางแผนการท่องเที่ยวที่ได้กำหนดทิศทาง เป้าหมาย จัดสรรงาน ทรัพยากร และกำหนดความสัมพันธ์ของงานต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จของการท่องเที่ยว โดยมีกฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว สร้างกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างมีระบบ และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวม ทั้งนี้ได้มีการจัดสรรผลประโยชน์กระจายสู่สมาชิกในชุมชนอย่างเป็นธรรมและได้มีการกำหนดค่าบริการการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม และจัดสรรเงินจัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถนำรายได้ไปพัฒนาชุมชนต่อไป รวมถึงความยั่งยืนในมิติของความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ 4) ด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่แตกต่าง รวมถึงมีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่าง ชุมชน ชาวบ้าน และผู้มาเยือน สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมรวมถึงการส่งเสริม อนุรักษ์ พื้นฟู สืบทอดประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของท้องถิ่นทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นการท่องเที่ยวที่เป็นการพัฒนาชุมชน เสริมสร้างรายได้ในชุมชน ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี ให้คงอยู่เพื่อเป็นการสร้างสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรม รวมถึงมีแนวทางที่ทำให้เป็นการท่องเที่ยวที่มาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง โดยชุมชนจะได้มีการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาและผลกระทบการท่องเที่ยวอย่างรอบด้าน ประชุมร่วมกัน เพื่อหาแนวทางแก้ไข ป้องกัน ซึ่งทำให้ชุมชนได้มีการร่วมกันตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร โดยสมาชิกในชุมชนต้องร่วมแรงร่วมใจกัน มีส่วนร่วมกัน ตั้งแต่การคิดรวม วางแผนร่วม ทำกิจกรรมร่วมกัน ติดตามประเมินผลร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน และรับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการร่วมมือร่วมใจกันในชุมชน เป็นกลุ่ม เป็นชมรม เป็นองค์การ หรืออาจจะเป็นองค์การชุมชนเดิมที่มีอยู่แล้ว เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เพื่อกลไกที่ทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมดในระดับหนึ่ง และดำเนินการด้านการกำหนดทิศทาง นโยบายการบริหาร การจัดการ การประสานงานเพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชนที่เห็นร่วมกันในลักษณะรูปแบบเนื้อหา กิจกรรมของการท่องเที่ยว โดยการรวมกลุ่มในการทำงานร่วมกันทำให้เกิดความสามัคคี ความรัก ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รับรู้สภาพปัญหาต่าง ๆ เพื่อมาพัฒนาให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี ต้องมีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ และไม่มีผลกระทบในเชิงลบ มีกฎ กติกา ที่เห็นร่วมกันจากชุมชนสำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวควรมีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน และกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ถูกต้องเหมาะสม และมีความชัดเจน ทั้งนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจะต้องมีมาตรฐานที่มาจากข้อตกลงร่วมกันในชุมชนด้วย เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาร่วมกันถึงขีดความสามารถในการรองรับรายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวมีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชน และรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม ให้คงเดิมไว้ ซึ่งการท่องเที่ยวจะไม่ใช้เป็นอาชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรงอาชีพหลักของตนเองไว้ได้ ทั้งนี้หากมีลักษณะเป็นอาชีพชุมชน เปลี่ยนเป็นการจัดการท่องเที่ยวจะทำให้เสียระบบ และจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน องค์การชุมชนนั้นจะต้องมีความแข็งแรงพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และพร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ (องค์การบริหารและพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2559) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ถ้าหากมองในแง่ความพร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชนแล้วการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากนอกมิติชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นต้น

การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นองค์รวม ด้วยการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิต ด้วยจิตวิญญาณความภาคภูมิใจในความเป็นชุมชน เพื่อสร้างสัมพันธ์กันทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการดำเนินงานขององค์กรชุมชนที่มีความเข้าใจในเป้าหมาย มีกระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนเอง เพื่อถ่ายทอดและเสนอบริการท่องเที่ยว บนฐานการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อกระจายงานหรือผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และยกระดับคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน (พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจด์, 2556)

บทสรุป

แนวการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนชุมชน ชุมชนนั้นไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว และไม่เข้าใจว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมทำไมเพื่อประโยชน์ใดตนเองอยู่ตรงไหนของการท่องเที่ยว ชุมชนไม่รู้ว่า จะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไร ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุดนั้นคือการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นให้มีความรู้ และทักษะที่จำเป็นที่จะต้องนำเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการรู้เท่าทันของการท่องเที่ยวเชิงชุมชน การบริหารจัดการและการเพิ่มมูลค่าทรัพยากรท้องถิ่น การเป็นเจ้าของบ้านที่ดี รวมถึงการเล็งเห็นถึงโอกาสในการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบที่จะเกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่นสูงสุดเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันขับเคลื่อนพัฒนาร่วมกัน

โดยทั่วไปของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ จะต้องมีการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอเหมาะ เพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นได้อย่างยั่งยืนยาว และมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งหลักการที่สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องมีการดำเนินการจัดการภายใต้ขีดความสามารถของระบบธรรมชาติ มีการทดแทน การฟื้นฟู ให้สามารถผลิต และให้บริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ตลอดไป โดยไม่ลดถอย หรือเสื่อมโทรมลง เพราะการดูแลพัฒนา ตามหลักการมีส่วนได้เสีย และทำให้ชุมชนยังคงสภาพการท่องเที่ยวโดยธรรมชาติไว้ได้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งในการต้องร่วมกันช่วยกัน ร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชน เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้จะยังคงอยู่ต่อไป ทั้งนี้ต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและความต้องการของชุมชน โดยมีการให้ประสบการณ์นั้นหนทางการที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ ทรัพยากร และวิถีชีวิต การใช้วิถีชีวิตร่วมกันของคนในชุมชน เน้นมีการออกแบบที่กลมกลืน กับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และใช้วัสดุท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการผสมผสานการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน สู่แผนพัฒนาระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับประเทศ

ผู้คนในชุมชนต้องมีการพัฒนาการท่องเที่ยวจึงต้องมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติอย่างคุ้มค่า และมีประสิทธิภาพ และจัดเตรียมเอกสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของสถานที่นั้น ๆ ให้พร้อม และเพียงพอต่อจำนวนนักท่องเที่ยวที่มา เพื่อความสะดวกในการศึกษาของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรืออาจจะทำในลักษณะในรูปของสื่ออื่น ๆ เช่น แผ่นพับ คู่มือท่องเที่ยว หรือวิดีโอแนะนำ เป็นต้น จึงควรจัดให้มีการบริหารจัดการที่มีที่ดีและมีระเบียบ กฎเกณฑ์ต่อพื้นที่ทรัพยากรท่องเที่ยว เน้นการใช้ประโยชน์ตามแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติในชุมชน เพื่อไปสู่ความยั่งยืนที่ต้องอาศัยความร่วมมือกันหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในลักษณะของการมีส่วนร่วม จึงควรจะต้องมีการประสานการจัดการร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลกับผู้มีประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยว เพื่อลดผลกระทบต่อบริบทนิเวศชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน โดยที่สามารถตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ และสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ได้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างประโยชน์ต่อคนในชุมชน ที่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างสมดุล เมื่อการท่องเที่ยวของชุมชนได้รับการส่งเสริมให้เติบโต ชุมชนก็จะเกิดการพัฒนาให้ดีขึ้นตามไปด้วย เพราะการท่องเที่ยวจะเป็นสิ่งที่เข้ามาช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของการพัฒนาชุมชน มีการสร้างรายได้และสร้างอาชีพ ให้กับชาวบ้านได้โดยตรง จากสิ่งที่ชุมชนมี การจัดการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ในการที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ จึงควรมีกระบวนการคิด วิเคราะห์ วางแผน มีการจัดการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน สร้างจุดเด่นเชิดชูอัตลักษณ์ของท้องถิ่น นำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบเรียนรู้ร่วมกันที่สร้างประสบการณ์แก่ผู้มาเยือน และกระตุ้นให้คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจและหวงแหนในทรัพยากรของตนเอง สืบทอดและรักษาวิถีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ เพื่อใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2562). *แถลงข่าวสถานการณ์การท่องเที่ยวระหว่างประเทศไทย*
ปี พ.ศ. 2561 (28 ม.ค. 2562). สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2562,
จาก https://www.mots.go.th/more_news.php?cid=499&filename=index

- โตมร ศุขปรีชา. (2559). Localism & Staycation ที่สุดของการเที่ยว. TAT Tourism Journal จุลสารวิชาการท่องเที่ยว, 2(3), 21-27.
- พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจ. (2556). การท่องเที่ยวชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- พิมพ์ลภัส พงศกรรังศิลป์. (2547). ภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดนครศรีธรรมราชในมุมมองของนักท่องเที่ยว. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ยุทธศักดิ์ สุภสร. (2563). การนำเสนอทิศทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวของ ททท. ปี 2563. TAT Tourism Journal จุลสารวิชาการท่องเที่ยว, 5(4), 14-21.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2559). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2564, จาก <http://www.cbt-i.or.th>
- สุดถนอม ตั้งเจริญ. (2559). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนบางขันแตก จังหวัดสมุทรสงคราม. วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, 13(2), 1-24.
- องค์การบริหารและพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2559). เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อ.พ.ท.
- อัญชลี ศรีเกตุ และปิยะนุช เงินคล้าย. (2564). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาคตะวันออกของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อุษาวดี พลพิพัฒน์. (2545). การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในประเทศไทย. จุลสารการท่องเที่ยว, 21(4), 38-48.